Review article (Narrative Review)

Environmental Ethics and Environmental Laws: Comparison of Laws Related to Legal Entities in Iran and America

S. Ataei Kashkouli[1], A. Milani Ph.D.[2]*, K. Ghodousi Ph.D.[3]

1. *Ph.D. Student in Criminal Law and Criminology, Department of Law, Faculty of Humanities, Shahrekord Branch, Islamic Azad University, Shahrekord, Iran.*
2. *Department of Law, Faculty of Humanities, Islamshahr Branch, Islamic Azad University, Islamshahr, Iran.*
3. *Department of Law, Faculty of Humanities, Shahrekord Branch, Islamic Azad University, Shahrekord, Iran.*

Abstract

Background: The current research raises the question of how legislation can create a platform for promoting environmental ethics. There is a body of research on how values or virtue ethics affect legislation, but here researchers aim to determine how legislation affects the values or virtue ethics of the public and how it can be done by adopting different laws and punishing people, especially in the research required legal entities to comply with environmental ethics. For a better understanding, two countries, Iran and America, have been compared in this area.

Conclusion: Criminal liability in the laws of Iran and the United States is based on the ability to attribute criminal behavior to a person, who can be real or legal. In the field of legal entities, the findings of the research show that the punishments considered in Iran's laws cannot be considered as a guarantee of proper implementation for compliance with environmental ethics and prevention of environmental destruction, therefore, it is necessary to revise the relevant laws. On the other hand, in the United States, the punishments considered for not paying attention to environmental ethics were more severe, and the number of monetary crimes, etc., was much higher than in Iran, and also the environmental protection laws in this country were many and varied. It covers almost all aspects and possibilities.

Key words: *Environmental ethics, Environmental laws, Environmental crime, Legal entities*

***Corresponding Author**: MilaniA, Department of Law, Faculty of Humanities, Islamshahr Branch, Islamic Azad University, Islamshahr, Iran. Email: millanialireza@gmail.com

How to cite: Ataei Kashkouli S, Milani A, Ghodousi K. Environmental ethics and environmental laws: comparison of laws related to legal entities in Iran and America. Ethics in Science and Technology. 2025,19(4): 83-92.

Copyright © 2025 Authors. Published by Iranian Association for Ethics in Science and Technology. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license. (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-10-10]

Vol. 19, No. 4, 2025

[DOI: 10.22034/ethicsjournal.19.4.11]

مقاله مروری (مروری توصیفی)

اخلاق زیست محیطی و قوانین زیست محیطی:
مقایسه قوانین مرتبط با اشخاص حقوقی در ایران و آمریکا

شارخ عطایی کشکولی[1]،دکتر علیرضا میلانی[2]*،دکتر کامران قدوسی[3]

۱. دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم شناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران.

۲. گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، واحد اسلامشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، اسلامشهر، ایران.

۳. گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران.

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۲۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۲۰)

چکیده

زمینه: پژوهش حاضر این سؤال را مطرح می‌کند که چگونه قانون‌گذاری می‌تواند بستری برای ترویج اخلاق زیست‌محیطی ایجاد کند؟ مجموعه‌ای از تحقیقات در مورد چگونگی تأثیر ارزش‌ها یا اخلاق فضیلت بر قانون‌گذاری وجود دارد، اما در اینجا محققان بر آنند مشخص سازند چگونه قانون‌گذاری بر ارزش‌ها یا اخلاق فضیلت‌آمیز عموم تأثیر می‌گذارد و چگونه می توان با اتخاذ قوانین و مجازات های مختلف افراد به ویژه در این تحقیق اشخاص حقوقی را ملزم به رعایت اخلاق زیست محیطی نمود. برای درک بهتر در اینجا دو کشور ایران و آمریکا در این حوزه مورد مقایسه قرار گرفته اند.

نتیجه‌گیری: مسئولیت کیفری در قوانین دو کشور ایران و آمریکا بر مبنای قابلیت انتساب رفتار مجرمانه به شخص است که این شخص می تواند حقیقی یا حقوقی باشد. در زمینه اشخاص حقوقی یافته های تحقیق نشان می دهد که مجازات های در نظر گرفته شده در قوانین ایران نمی تواند ضمانت اجرای مناسبی جهت رعایت اخلاق زیست محیطی و بازدارندگی از تخریب های زیست محیطی تلقی شود، از این رو لازم است در قوانین مربوطه بازنگری انجام شود،در مقابل در کشور آمریکا مجازات های در نظر گرفته شده برای عدم توجه به اخلاق زیست محیطی شدید تر بود و میزان جرایم نقدی و غیره بسیار بیشتر از ایران بوده و همچنین قوانین حمایت از محیط زیست در این کشور بسیار زیاد و متنوع بوده و تقریبا تمام جانب و احتمالات را پوشش می دهد.

کلید واژگان: اخلاق زیست محیطی، قوانین زیست محیطی، جرم زیست محیطی ، اشخاص حقوقی.

سرآغاز

مشکلات محیط زیستی[1] مانند آلودگی هوا، گرم شدن کره زمین، قطع درختان برای مقاصد تجاری و شخصی،کاهش لایه اوزون(۱) ، استفاده تعمدی، بی رویه و بی برنامه از آب های زیر زمینی و همچنین منقرض کردن گونه های گیاهی و جانوری نادر، از قبیل این مخاطرات می باشند که آشفتگی های محیطی زیستی را بوجود آوردند(۲) و می تواند مسائل اجتماعی[2]،اقتصادی و سیاسی مهمی را برای دولت ها ایجاد نمایند. به همین جهت هم اکنون یکی از نگرانی های اصلی جامعه جهانی، حفاظت از محیط زیست است که به شکل «حق بر محیط زیست سالم» در کنار ارزش های اساسی از قبیل «حق حیات» و «حق بر سلامتی» مورد توجه و در نهایت پذیرش کشورهای مختلف دنیا قرار گرفته است؛ به طوری که در قانون اساسی تقریبا ۱۱۰ کشور علی الخصوص در اصل ۵۰ قانون اساسی کشور ما نیز حق بر محیط زیست سالم و یا ضرورت حمایت از آن مورد تأکید قرار گرفته است(۳). وضعیت نگران کننده و نا به سامان محیط زیست در کشور در حال توسعه ایران، دلیل اصلی توجهات جدی و رو به افزایش صدمه به محیط زیست و اجزاء آن شامل آب، خاک ، هوا و موجودات زنده است که احتیاج به رویکردی جامع و مانع جهت مقابله و اقدامات متناسب همچون پیشگیری در سطح منطقه ای را مطرح می نماید. طی دهه های اخیر ، حفاظت از محیط زیست برای هر کشوری به عنوان یکی از ستون های امنیت ملی درآمده است که در همین راستا افزون بر اصل ۵۰ قانون اساسی، بند ۱ سیاست های

نویسندهٔ مسئول: نشانی الکترونیکی : millanialireza@gmail.com

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-10-10]

[DOI: 10.22034/ethicsjournal.19.4.11]

کلی محیط زیستی که در آبان ۱۳۹۴ توسط مقام رهبری در جهت اجرای بند ۱ اصل ۱۱۰ قانون اساسی و با در نظر گرفتن دغدغه های کنونی در این حوزه حساس به رؤسای قوا ابلاغ گردید به اهمیت این موضوع یعنی حفظ محیط زیست و ممنوعیت آسیب ها و حق بر محیط زیست سالم برای انسان ها پرداخته شده است.اهمیت آن از جایی ظاهر می شود که سالانه تعداد زیادی به واسطه ی جرایم زیست محیطی کشته می شوند و این رقم بسیار بیشتر از میزان کشته شدگان جرایم سنتی می باشد(۴). با توجه به اهمیت حفظ محیط زیست و اینکه از جمله اشخاصی که مرتکب جرایم زیست محیطی می شوند اشخاص حقوقی می باشند که بطور کلی مسئولیت کیفری این اشخاص همیشه جای بحث داشته است پژوهش حاضر با هدف بررسی پاسخ به این سوال که چگونه قانون‌گذاری می‌تواند بستری برای ترویج اخلاق زیست‌محیطی به ویژه در حوزه اشخاص حقوقی ایجاد کند؟ شکل گرفته و تفاوت قوانین در ایران و امریکا مورد بررسی قرار گرفته است.

بحث

مفهوم اخلاق زیست محیطی

اخلاق زیست محیطی[۳]، رشته‌ای در فلسفه است که به بررسی رابطه اخلاقی انسان‌ها با محیط، و همچنین ارزش و جایگاه اخلاقی محیط و محتوای غیرانسانی آن می‌پردازد. اگرچه طبیعت کانون اصلی فلسفه قرن نوزدهم و بیستم بود، اخلاق زیست محیطی معاصر تنها به عنوان یک رشته دانشگاهی در دهه ۱۹۷۰ ظاهر شد. پرسش و بازنگری در رابطه انسان با محیط طبیعی طی سی سال گذشته، بازتاب این تصور رایج در دهه ۱۹۶۰ بود که در اواخر قرن بیستم با انفجار جمعیت انسانی به عنوان بخشی از یک بحران جدی زیست محیطی مواجه شد. یکی از آثار قابل دسترس که توجه را به احساس بحران جلب کرد، بهار خاموش راشل کارسون (۱۹۶۳) بود که مشتمل بر تعدادی مقاله بود که قبلاً در مجله نیویورکر منتشر شده بود و جزئیات چگونگی تمرکز آفت کش هایی مانند *DDT*، آلدرین و دیلدرین را در شبکه غذایی نشان می داد. . کارسون بر این باور است که شیوه‌های کشاورزی تجاری با استفاده از این مواد شیمیایی برای به حداکثر رساندن عملکرد و سود محصولات، می‌توانند به طور همزمان بر سلامت محیط زیست و سلامت عمومی[۴] تأثیر بگذارند. او ادعا می کند که استفاده از آنها می تواند عوارض جانبی کشتن سایر موجودات زنده (به جز حشرات مورد نظر) و ایجاد بیماری های انسانی داشته باشد. در حالی که کارسون به درستی می ترسد که استفاده بیش از حد از آفت کش ها ممکن است منجر به افزایش برخی از گونه های حشرات مقاوم شود، تشدید کشاورزی، پاکسازی زمین و استفاده گسترده از آفت کش های نئونیکوتونوئید متعاقباً به وضعیتی کمک کرده است که طبق برخی بررسی ها، نزدیک به نیمی از گونه های حشرات در معرض خطر انقراض هستند. کاهش جمعیت حشرات نه تنها گرده افشانی گونه های گیاهی را تهدید می کند، بلکه ممکن است مسئول کاهش شدید جمعیت برخی از پرندگان نیز باشد و به نظر می رسد که با انقراض های آبشاری در سراسر اکوسیستم ها در سراسر جهان همراه باشد(۵).

محققان در مورد ریشه‌های تاریخی بحران زیست‌محیطی، استدلال کردند که رشته‌های اصلی تفکر یهودی-مسیحی با حفظ برتری انسان‌ها بر سایر اشکال زندگی، بهره‌برداری بیش از حد از طبیعت را تشویق کرده است. آنها با به تصویر کشیدن تمام طبیعت به عنوان آفریده شده برای استفاده بشر به انسانها این اجازه را دادند که هر طور دوست دارند از طبیعت استفاده کنند حتی اگر به آن ضربه بزنند. . همچنین واضح است تکنولوژی نیز عامل مهم دیگری در آسیب های زیست محیطی بود و بدون فناوری و علم، افراطهای زیست‌محیطی که اکنون در معرض آن هستیم احتمالاً تحقق نمی‌یافت(۵).

بدین ترتیب، فلسفه اخلاق[۵]، تحلیل‌های تاریخی و هشدارهای دانشمندان، در اواخر دهه ۱۹۷۰ توجه فیلسوفان و نظریه‌پردازان سیاسی را به شدت بر محیط زیست متمرکز کرده بود. . تلاقی بحث‌های اخلاقی[۶]، سیاسی[۷] و حقوقی در مورد محیط زیست، منجر به ظهور فلسفه‌هایی برای حمایت از آن شد و سوال هایی مربوط به اینکه آیا اخلاق زیست‌محیطی چیزی جدید است یا نه منجر به اصلاح یا بسط نظریه‌های اخلاقی موجود در حوزه محیط زیست شد. اخلاق زیست محیطی در فضای گسترده‌تر اجتماعی و جنبش های سیاسی منجر به ظهور احزاب محیطی یا «سبز» در اروپا در دهه ۱۹۸۰ با انشعابات تقریباً فوری بین گروه‌های معروف به «واقع‌گرایان[۸]» در مقابل «بنیادگرایان[۹]» همراه بود . «واقع گرایان» طرفدار اصلاحات زیست محیطی بودند و با تجارت و دولت همکاری می کردند تا تأثیر آلودگی و کاهش منابع به ویژه بر اکوسیستم های شکننده یا گونه های در معرض انقراض را کاهش دهند. «بنیادگراها» برای تغییر ریشه‌ای، تعیین اولویت‌های جدید سخت‌گیرانه، و حتی سرنگونی سرمایه‌داری و فردگرایی لیبرال، که به‌عنوان علل اصلی ایدئولوژیک تخریب محیط‌زیست انسانی تلقی می‌شدند، بحث کردند. بدین ترتیب این جنبش ها تأثیر عمده بر شکل گیری اخلاق زیست محیطی معاصرداشتند(۶-۸).

مفهوم جرم محیط زیستی

جرم زیست محیطی از آلودگی و تخریب محیط زیست تشکیل شده، لذا هر عملی که سبب تخریب و آلودگی محیط زیست شود، جرم علیه محیط زیست می باشد(۹) .در این راه این گونه عنوان شده که منظور از آلوده ساختن محیط زیست عبارت است از پخش یا آمیختن مواد خارجی به آب، هوا، خاک یا زمین، به میزانی که کیفیت فیزیکی، شیمیایی یا بیولوژیک آن را به طوری که زیان آور به حال انسان یا سایر موجودات زنده یا گیاهان و یا آثار و ابنیه باشد، تغییر دهد.

در رابطه با تعریف جرم زیست محیطی خالی از لطف نیست نگاهی مختصر به سیستم حقوقی آمریکا بیندازیم. در این کشور جرایم زیست محیطی هیچ تفاوتی با جرائم دیگر ندارند. برای اثبات جرایم زیست محیطی همچون دیگر جرایم، مستلزم این هستند که متهم، مرتکب یک عمل ممنوع شده است(قصد فعل) و این کار را نیز با قصد و نیت

مقاله مروری (مروری توصیفی)
فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال نوزدهم، شماره ۴، ۱۴۰۳
[DOI: 10.22034/ethicsjournal.19.4.11]
[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-10-10]

لازم انجام داده است (عمد در فعل) (۱۰). بنابراین کنگره دو روش برای تعریف رفتار مجرمانه طبق قوانین محیط زیست دارد، همان‌طور کـه در سایر زمینه های قانون نیز این چنین است. اول اینکه، کنگـره می‌توانـد تخلفاتی را که به اندازه کـافی فـاحش هسـتند و مجـازات اخلاقـی[۱۰] و اجتماعی و پیگرد کیفری را به همراه دارند، مشخص کنـد. دوم، کنگـره می‌تواند وضعیت روحی یا قصد ونیتی که یک متهم باید داشته باشد تـا از لحاظ کیفری مسئول شناخته شود را مشخص کند(۱۱و ۱۲).

کنگره همچنین روشن کرد که عدم دریافت مجوز برای دفـع زبالـه‌های خطرناک، تخلیه آلاینده‌ها به آب های ایـالات متحـده و سـاخت منـابع ثابت جدید از آلـودگی هـوا می‌توانـد مسـئولیت کیفـری[۱۱] ایجـاد کنـد، همان‌طور که نقض مجوزهای صادر شده طبق قوانین محیط زیست می تواند چنین مسئولیتی به دنبال داشته باشد. کنگره مجـازات بیشـتری را برای تخلفات زیست محیطی کـه دیگـران را در معـرض خطـر قریـب الوقوع مرگ یا صدمات جدی بدنی قرار می داد در نظر گرفـت. در هـر یک از این روش‌ها، کنگره اقـدامات قابل‌توجـه و مهمـی را بـه منظـور تعیین این‌که کدام یک از تخلفات نقـض قـوانین محیط‌زیسـت کیفـری است، انجام داد.

بنابراین با توجه به تعاریف فوق هر تغییری در محیط زیست آلـودگی زیست محیطی به حساب نمی آید و می توان این موارد را جز آسـیب های زیست محیطی دسته بندی کرد. لذا اگر بخواهیم عملی را در زمره اعمال آلوده کننده محیط زیست بدانیم باید این تغییر مضـر بـه حـال انسان، موجودات یا ابنیه باشد. هم چنین تعریف پیش گفته، محـیط را در مبنای بیوسفر که اعم از محیط هوا، خشکی و آب است، در نظـر گرفته است. منتها باید توجه باشد، که با توجه به اصل اصاله العدم که در این موضع موافق تفسیر مضیق از قوانین جزایی نیز می داشت بر عدم مضر بودن تغییرات به حال انسان، موجودات زنده و گیاهـان یـا ابنیه است و مدعی مضر بودن این تغییرات، ملزم به اثبـات ادعـای خود است.

در طرف دیگر تخریب محیط زیست به این معنا آمده که دگرگونی های زیانباری است که در منابع طبیعی روی دهد به گونه ای که سبب شود تا تعادل موجود در طبیعت و نیز تنوع زیستی آن به مخاطره افتد. لذا در جمع بندی مطلب باید عنـوان کـرد کـه هـر شخصـی مرتکـب آلودگی و تخریب محیط زیست کردد و عملش دارای شـرایط مـد نظـر قانونگذار باشد، مرتکب جرم زیست محیطی شده است.

در رابطه با جرم زیست محیطی و آسیب های محیط زیست باید عنـوان کرد که هر دوی این عناوین در قوانین داخلی کشورمان مورد توجه قرار گرفته اند. در بعضی از قوانین صرفا به آسیب و آلودگی پرداختـه شـده و مصداق و تعریفی بیان نشده اما در بعضی دیگر قوانین با تقسـیم بنـدی آسیب و آلودگی نسبت به عناصر جان دار و بی جان اقدام شده است. به زبان دیگر اینکه در برخی موارد قانونگذار مصادیق را مشخص کرده امـا در برخی موارد این کار را نکرده است و برای هر کدام مجازات متفاوتی را در نظر گرفته است. به طور مثـال در مـاده ۹ قـانون اصـلاح قـانون حفاظت و بهسازی محیط زیست ، هر اقدامی که سبب آسیب و آلودگی محیط زیست شود ممنوع اعلام شده است .

در مواردی نیز میان آسیب محیط زیست و تخریب محیط زیست تفاوت وجود دارد، البته این اختلاف از جهت جرم بودن و یا نبودن آنها نیسـت، بلکه از حیث تهافتی است که این دو دسته جرائم زیست محیطی از نظر ماهیت زیان های وارده به محیط زیست دارنـد. قانونگـذار در بعضـی از متون قانونی و مـواد مربـوط از واژه «ممنـوع» اسـتفاده کـرده اسـت و رفتارهای آسیب زا که اصولا جرم زیست محیطی به شمار مـی رونـد را همراه با این واژه مورد توجه قـرار داده اسـت. در بخشـی دیگـر از ایـن مقررات نیز بدون آنکه از این واژه نام ببرد و به دنبـال بیـان اقـدامات و رفتارهای آسیب زا که در قوانین و مقررات دیگر از آنها به عنـوان جـرم زیست محیطی یاد شده است، به تعیین مجازات درباره مرتکب این گونه رفتار ها مبادرت نموده است(۱۳). جدای از تبیین مفهوم عام جرم زیست محیطی در قوانین و مقررات یادشده، موارد خاص متعددی نیـز در ایـن رهگذر مانند آلودگی آب، آلودگی هوا[۱۲]، آلودگی خاک[۱۳]، آلودگی صوتی، آلودگی شیمیایی و هسته ای، آلودگی ناشی از زباله، شکار غیر قانونی و صید غیر مجاز، تخریب منابع طبیعی، آتش زدن اموال و منـابع طبیعـی و... وجود دارد که قانونگذار درباره آنها در قوانین و مقررات گوناگون بـه ویژه قانون مجازات اسلامی[۱۴] سـخن گفتـه اسـت و بـه بیـان تعریـف، شرایط، ارکان و... درباره آنها مبادرت کرده که در جای خود بایستی مورد بررسی قرار گیرند(۱۴).

حمایت از رعایت اخلاق زیست محیطی توسـط اشـخاص حقوقی در قوانین ایران

توجه به اخلاق زیست محیطی به عنوان بارز ترین مصداق نسـل سـوم حقوق بشر منجر به تقسیم حقوق بشـر بـه حقـوق بشـر[۱۵] خصوصـی و حقوق بشر عمومی گردیده(۱۵) و بدین ترتیب به حقوق محـیط زیسـت جنبه عمومی و خصوصی داده است. اما در بعـد حقـوق داخلـی قـوانین محیط زیستی اصولا در میان قوانین مربوط به حقوق عمومی مورد بحث قرار می گیرند که قوانین کیفری به عنوان ضامن اخلاق زیست محیطی جامعه همواره مورد توجه قانونگذار بوده است و لذا نشان دهنده جایگـاه این امر در دید قانونگذار است. بر همین اساس در این بخش به جایگـاه اخلاق محیط زیست در مهم ترین قوانین داخلی پرداخته خواهد شد.

الف) جایگاه محیط زیست در قانون اساسی و اسناد بالادستی

قانون اساسی مهمترین منبع اصلی و مستقیم در نظام کیفری ماسـت. و قانونگذار موسس در زمان انشاء آن به مصـادیق حقـوق بشـر از جملـه حفاظت از محیط زیست توجه ویژه داشته است. توضیح آنکه حقوق بشر پس از پایان جنگ جهانی دوم مورد توجه فراوان قرار گرفت و مفـاهیم آن گسترش یافت امروزه شاهد وجود سه نسل و سـه طیـف از مفـاهیم حقوق بشری هستیم(۱۶). حقوق نسل اول: حقوق مدنی و سیاسی، کـه ناظر بر حقوق فردی و شخصی افراد اسـت. حقـوق نسـل دوم: حقـوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی که شامل حقوق مربوط به امـرار معـاش

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-10-10]

[DOI: 10.22034/ethicsjournal.19.4.11]

می‌شود. حقوق نسل سوم: حقوق جمعی و گروهی، که حقوق مربوط به صلح و حفاظت از محیط زیست را دربرمی‌گیرد. بنظر می رسد که حقوق محیط زیست بطور خاص و مشخص در زمرهٔ نسل سوم حقوق بشر باشد. پرداختن به موضوع محیط زیست در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز از جمله اقدامات قابل توجه قانونگذار موسس به حساب می آید که در کنار مباحث مهم اعتقادی و سیاسی و حقوقی، از نظر نمایندگان «مجلس بررسی نهایی قانون اساسی» به دور نمانده است(۱۷). مهم ترین دستاورد توجه به نسل سوم حقوق بشر در قانون اساسی ایران، اصل ۵۰ قانون اساسی است که بیان می دارد: «در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسلهای بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفهٔ عمومی تلقی میگردد. از این رو فعالیتهای اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیرقابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است.»(۱۸). مخاطب این اصل همزمان هم آحاد مردم و هم قوای سه گانه است. لذا در این اصل ابتدا به وظیفهٔ عمومی بودن حفظ محیط زیست اشاره شده و در ادامه به ممنوع بودن فعالیتهای مضر پرداخته شده است که بیانگر وظیفهٔ قوای سه گانه در تدوین قوانین لازم و اجرای آن و برخورد با ناقضان آن است. در مورد ماهیت حکم مندرج در این اصل، دو نکته را میتوان استخراج نمود: اول اینکه حفاظت از محیط زیست، آلوده نکردن و حفظ آن از تخریب، یک حق بشری است. دوم اینکه این تکالیف و اقدامات از ملازمات دستیابی به توسعهٔ پایدار است. نهایتا شاید بتوان قائل به این شد که محافظت از محیط زیست یک تکلیف شرعی است در مقابل شارع؛ و فارغ از سودمندی این اقدامات برای زندگی حال یا آینده بشر، این تکلیفی است که شارع بر عهدهٔ انسانگذاشته است که حق مخلوقات او را در طبیعت حفظ کرده و آنها را ادا نماید(۱۹).

یکی دیگر از اصول مهم قانون اساسی که ارتباط مستقیم با محیط زیست و آبادانی آن دارد اصل ۴۵ قانون اساسی است. این اصل بیان می دارد: « انفال و ثروتهای عمومی از قبیل زمینهای موات یا رها شده، معادن، دریاها، دریاچه، رودخانه ها و سایر آبهای عمومی، کوهها، دره ها ،جنگلها، نیزارها، بیشه های طبیعی، مراتعی که حریم نیست، ارث بدون وارث، و اموال مجهول المالک و اموال عمومی که از غاصبین مسترد می شود در اختیارحکومت اسلامی است تا بر طبق مصالح عامه نسبت به آنها عمل نماید. تفصیل و ترتیب استفاده از هر یک را قانون معین می کند(۲۰). عمده انفال و ثروت های عمومی مذکور در این اصل منابع طبیعی و محیط زیست است که در استفاده و بهره برداری از آن باید مفاد اصل ۵۰ قانون اساسی رعایت گردد. البته مفهوم و مصادیق انفال و کیفیت تصرف در آن جای بحث فراوان دارد که پرداختن به آن از موضوع این مقاله خارج است. اما اشاره به زمین های موات در این اصل جای نقد دارد زیرا همانطور که در گفتار اول در بیان وظایف بشر نسبت به محیط زیست بیان شد، آبادانی محیط زمین از جمله وظایف انسان است. بر همین اساس احیاء زمین های موات در فقه از اسباب تملک دانسته شده است. اما ذکر این نوع اراضی در این اصل که آنها را در زمره ثروت های عمومی قلمداد کرده و حق مالکیت یا تصرف در آنها را از مردم سلب نموده است چندان موافق با قواعد فقهی نمیباشد. سلب این حق از مردم با عنایت به اینکه دولت به تنهایی توانایی، بودجه و منابع کافی برای آبادانی همه اراضی موات را ندارد چندان قابل پذیرش نیست(۲۱)، البته شاید از باب رعایت مصلحت بالاتری که حفظ نظم عمومی است چنین مطلبی بیان شده است.

از جمله قوانین راهبردی و بالادستی که در کنار قانون اساسی در تدوین قوانی عادی مورد توجه قانونگذار قرار دارد سند بیست ساله توسعه ایران است که توسط مجمع تشخیص مصلحت نظام تدوین و از طرف رهبری امضاء و در سال ۱۳۸۲ ابلاغ گردیده است. در بخش ابتدایی این سند چنین می خوانیم : «جامعه‌ی ایرانی در افق این چشم‌انداز چنین ویژگیهایی خواهد داشت: ... برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصتهای برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده به دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره‌مند از محیط زیست مطلوب. » همچنین در سند سیاست های کلی نظام در سند چسم انداز بیست ساله به توسعه علوم و فناوری های زیست محیطی و همچنین توسعه پایدار کشور با تکیه در حفاظت از محیط زیست و استفاده صحیح از منابع تاکید ویژه ای شده است(۲۲).

ب) جایگاه محیط زیست در قوانین عادی

از جمله خصوصیات قوانین مربوط به محیط زیست کثرت مفاهیم مربوط به محیط زیست و طبعا تورم قوانین است. با وجود تعدد قوانین این حوزه، در این نگارندگان مهم ترین قوانین مورد تحلیل و بررسی قرارمی دهند. هدف از این کار همانطور که اشاره شد تعیین جایگاه محیط زیست در قوانین و تشریح حقوق و تکالیف افراد است.

آنچه که در قانون اساسی و سیاست های کلی نظام در خصوص محیط زیست بعنوان بالاترین منبع اصلی حقوق کیفری ذکر شده است در قوانین عادی و مصوبات نهادهای مربوط به حوزه محیط زیست که از منابع بعدی حقوق کیفری بشمار می روند نیز تجلی یافته و محمل اجرای افقهای پیش بینی شده در قانون اساسی و اسنادراهبردی را میتوان در قوانین عادی جستجو نمود. به لحاظ عملی این قوانین عادی هستند که اثر مستقیم بر محیط زیست خواهند داشت. یعنی هرچقدر حقوق و تکالیف افراد ملت و جایگاه محیط زیست در سیاست های کلی حکومت در قانون اساسی و قوانین مادر، جنبه نمادین دارد در قوانین عادی جنبی عملی به خود می گیرد و بروز و ظهور حقیقی می یابد. از مهم ترین قوانین در زمینه محیط زیست «قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۳ با اصلاحات ۱۳۷۱» است.

یکی از قوانین بسیار مهم با موضوع محیط زیست «قانون شکار و صید مصوب ۱۳۲۶ با اصلاحات ۱۳۵۳ و ۱۳۷۵» است. این قانون شامل برخی ضمانت اجراهای کیفری نیز می باشد و از مواد ۱۰ الی ۱۳ برای شکار و صید غیر مجاز و بدون پروانه ویا درمحل غیرمجاز و یا حیوانات درحال انقراض گردند مجازات حبس و جزای نقدی پیش بینی نموده است. برابر ماده ۱۰پروانه مجوزی است که به شکارچیان و صیادان این امکان را می دهد تا به شکار و صید بپردازند .

مقاله مروری (مروری توصیفی)
فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال نوزدهم، شماره ۴، ۱۴۰۳
[DOI: 10.22034/ethicsjournal.19.4.11]
[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-10-10]

مقاله مروری (مروری توصیفی)

از سوی دیگر مطابق بند ۴ قانونگذار از بین بردن گیاهان و هرگونه رستنی در مناطق حفاظت شده و پناهگاه های حیات وحش و تخریب در مناطق یاد شده را از مصادیق شکار و صید بدون مجوز تلقی می شود. این موضوع عنایت خاص قانونگذار به رابطه نزدیک میان حیوانات وحشی و زیستگاه آنها است. با استفاده از واژه «رستنی ها» تلاش شده است دامنه شمول این بند گسترده تر شود. نکته مهم دیگر اینکه، قانونگذار به موضوع اکتفا نکرده و در انتهای این بند، اقدام به بیان مصادیق از بین بردن گیاهان کرده است. بیان مصادیق در این ماده از باب تمثیل بوده هر نوع اقدام دیگری که باعث تجاوز و تخریب در مناطق خاص مذکور در ماده شود را در بر خواهد گرفت(۲۳)

حمایت از رعایت اخلاق زیست محیطی توسط اشخاص حقوقی در قوانین آمریکا

در نظام کیفری آمریکا بیش از ۳۵ قانون در زمینه حفاظت از محیط زیست و مجازات مرتکبین جرایم زیست محیطی وجود داردکه اشاره به همه آن ها خارج از حوصله این مقاله است لذا فقط به بررسی پرکاربردترین قوانین خواهیم پرداخت.

قانون ملی محیط زیست آمریکا کلیه موسسات دولتی را ملزم کرده است که قبل از آغاز هر اقدام مهم که تصویب آن پیامدهای زیست محیطی مهمی را در بر خواهد داشت، گزارش ارزیابی اثرات زیست محیطی خود را به گسترده ترین شکل ممکن و با استفاده از حداکثر اطلاعات موجود تهیه کنند و هدف اصلی آن است که موسسات دولتی ناچار شوند برنامه های خود را با خط مشی مندرج در این قانون وفق دهند. قانون ملی محیط زیست آمریکا نه تنها پیش از راه اندازی طرح های جدید باید رعایت شود بلکه در صورتی که در هر طرح تغییرات مهمی به وجود آید که اثرات سوء مهمی بر محیط زیست داشته باشد نیز لازم است رعایت شود .بنابر این در برخی موارد ممکن است از مجریان طرحی که قبلا گزارش ارزیابی اثرات زیست محیطی آن مورد پذیرش قرار گرفته، در صورت تغییرات بزرگ در طرح درخواست شود که گزارش تکمیلی جدیدی ارایه نمایند(۲۴). در این قانون در خصوص فرآیند ارزیابی اثرات زیست محیطی، لزوم ارائه گزارش ارزیابی اثرات زیست محیطی، لزوم انجام ارزیابی اثرات زیست محیطی به منظور پذیرش و اجرای طرح غربالگری، تعیین محدوده، مندرجات گزارش، بازنگری گزارش، ارزیابی زیست محیطی استراتژیک، اقدامات اصلاحی، مشارکت مردمی صحبت شده است، درصورتی که با مطالعه فرآیند ارزیابی در این کشور مشاهده می شود که در این فرآیند به پایش اثرات و تصمیم گیری هیچ گونه اشاره ای نشده است. براساس قوانین این کشور سازمان حفاظت محیط زیست آمریکا از نظر رسمی، هیچ گونه مسئولیتی در قبال پذیرش و یا رد گزارش های ارزیابی اثرات زیست محیطی ندارد، ولی بازبینی به عمل آمده توسط آن بسیار اهمیت دارد و اعلام نظر آن مهم ترین نقش را در پذیرش و یا رد پیشنهادهای ارایه شده ایفا می کند (۲۵). همچنین تحت CWA که نمونه ای از قوانین محیط زیست فدرال می باشد تخلفات جزائی بخش ۳۰۹ آن قانون باید ناآگاهانه یا عالماً حادث شده باشد. در امریکا سیستمهای متفاوت مجازات برای هرنوع از تخلف وجود دارد. دربرخی موارد قصد مجرمانه باید اثبات گردد. رابطه با مسئله مسئولیت مدیران و کارکنان ارشد شرکتها مشابه انگلستان فرمول مشخصی در قالب لغات وجود ندارد، برای مثال بخش۱۵۷قانون ۱۹۹۰حمایت از محیط زیست که بر طبق آن چنانچه کمیسیون تخلفات رضایت، اغماض یا سهل انگاری مدیریک شرکت را احراز نماید، می تواند حتی با وجودی که معاونت، تشویق، مشاورت یا تسهیل درارتکاب تخلف بوسیله کمپانی ننموده است او را محکوم نماید. در آمریکا قانون آب تمیز بیانگر آن است که وقتی تخلف به یک شخص ارجاع داده می شود، شخص شامل مدیر مسئول شرکت نیز می گردد(بخش C۳۰۹بند۶)(۲۶).

انواع مجازات‌های زیست محیطی در نظام کیفری ایران

هدف از اعمال مجازات‌ها، پیشگیری از وقوع جرم، مجازات مرتکب و ارعاب دیگران می‌باشد که در جمهوری اسلامی ایران اجرای این مهم به عهده قوه قضاییه است(۲۷). برای اجرایی شدن اخلاق زیست محیطی در کشور وپیشگیری از شکسته شدن قوانین مرتبط با آن قانونگذار مجازات هایی را پیش بینی کرده است که عبارتند از :

حبس: یکی از مجازات‌های بسیار متداول در کشورها، حبس می‌باشد. نسبت به استفاده از حبس به عنوان یک مجازات مؤثر، نظرات مختلفی ارائه شده است.

در کشور ما با توجه به پرونده‌های کیفری و رویه قضایی موجود در مورد جرائم علیه محیط زیست ملاحظه می‌شود که از مجازات حبس بسیار کم استفاده می‌شود. مخصوصاً در مورد جرائمی که علیه محیط زیست از سوی اشخاص حقوقی (مانند کارخانجات و کارگاه‌ها) ارتکاب می‌یابد، بندرت از مجازات حبس استفاده شده است.در مجموع به نظر می‌رسد استفاده از حبس برای جرائم کوچک علیه محیط زیست و نیز جرائمی که بر اثر مسامحه و بی‌توجهی صورت می‌گیرد مناسب نباشد. شاید استفاده از آن تنها در جرائم مهمی مانند آتش زدن عمدی جنگل‌ها، تخریب و آلوده‌سازی وسیع و عمدی محیط زیست و ... قابل توجیه و قبول باشد.

جزای نقدی: جریمه یا جزای نقدی یکی دیگر از مجازات‌هایی می‌باشد که گستردگی آن بیشتر از حبس بوده و در تمامی کشورها متداول می‌باشد.جریمه عبارت از پرداخت اجباری مبلغی پول به عنوان مجازات به خزانه دولت است.

در قوانین و مقررات زیست محیطی گاهی این جزا به صورت جداگانه وضع شده است. گاهی نیز همراه با جزاهای کیفری دیگر مورد توجه قرار گرفته است مانند جزای نقدی و حبس و یا جزای نقدی و ممانعت از تردد وسیله نقلیه. این به تشخیص دادگاه می‌باشد که تصمیم بگیرد در هر مورد از حبس یا جزای نقدی و یا اینکه از هر دو نوع مجازات

فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال نوزدهم، شماره ۴، ۱۴۰۳

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-10-10]

[DOI: 10.22034/ethicsjournal.19.4.11]

استفاده و مجرم را به تحمل آن محکوم نماید. این مجازات‌ها از زمان-های گذشته نیز وجود داشته، برای مثال جزای نقدی و جلوگیری از حرکت وسیله نقلیه موتوری آلوده کننده، پاسخی بود که در ماده ۲۸ قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا مورد توجه قانونگذار قرار گرفته بود. «افرادی که با وسایل نقلیه موتوری آلوده کننده غیرمجاز تردد می‌نمایند و همچنین کسانی که محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های موضوع ماده ۷ این قانون را رعایت ننمایند به حکم دادگاه صالح به جزای نقدی از پنج هزار ریال تا یکصد هزار ریال بنا بر تعداد سیلندر، حجم موتور، میزان آلودگی و دفعات تکرار جرم محکوم خواهند شد. ضمناً از تردد وسایل نقلیه آلوده کننده مذکور تا رفع موجبات آلودگی جلوگیری به عمل خواهد آمد.»

در مجموع به نظر می‌رسد از آنجا که در جرائم علیه محیط زیست، عمدتاً جنبه‌های سودجوئی و استفاده‌ی مالی مورد نظر مرتکبین آن‌ها می‌باشد، لذا مناسب است در جهت مقابله و خنثی‌سازی آن، از مجازات مالی، جریمه نقدی استفاده نمود.

مصادره اموال: یکی دیگر از اقسام مجازات‌های مالی، مصادره اموال می‌باشد. مصادره اموال عبارت از ضبط تمام یا قسمتی ازاموال محکوم علیه به نفع دولت است. این مجازات مغایر اصل «شخصی بودن مجازات‌ها» بوده و اگر شامل همه اموال شود، بیش از جریمه موجب اختلال نظم و معیشت خانواده محکومین می‌شود.در مقررات کیفری مربوط به محیط زیست کشور ما، موارد مصادره‌ی اموال، به عنوان مجازات چندان به چشمنمی‌خورد. لیکن در برخی مواد قانونی به مصادره‌ی ابزار و وسائل ارتکاب جرم مانند وسائل صیادی و یا تفنگ و تیر شکاری و ... اشاره شده است.

به نظر می‌رسد در جرائم علیه محیط زیست، مصادره‌ی اموال، مجازات مناسبی نباشد. و در صورت انتخاب مجازات‌های مالی، بهتر است از همان جزای نقدی استفاده شود.

تعطیل کردن مؤسسه: تعطیل کردن مؤسسه که یکی از انواع مجازات‌های تکمیلی است، عبارت از بستن مؤسسه‌ای است که در آن و به مناسبت آن، بعضی از جرائم ارتکاب یافته باشد.با توجه به اینکه بسیاری از جرائم مهم علیه محیط زیست از سوی شرکت‌ها و مؤسسات و کارخانه‌ها و کارگاه‌ها صورت می‌گیرد و همراه با قصد سودجوئی و صرفه‌جویی در هزینه‌ها می‌باشد، لذا تعطیل نمودن واحدهای آلوده کننده محیط، یکی از ابزار مؤثر و مفید در جهت مقابله با فعالیت‌های مخرب علیه محیط زیست و جلوگیری از آلودگی می‌باشد.

در مقررات زیست محیطی کشور ما نیز به سازمان حفاظت محیط زیست در موارد بسیاری اجازه داده شده است رأساً یا از طریق مراجع قضایی نسبت به تعطیلی دائم یا موقت واحدهای آلوده کننده محیط اقدام نماید. البته نباید فراموش کرد که به کارگیری این نوع مجازات فقط در مورد اشخاص حقوقی می‌تواند مصداق داشته باشد و در مورد اشخاص حقیقی که مرتکب جرائم زیست محیطی می‌شوند، باید از سایر انواع مجازات‌ها استفاده نمود.

نتیجه‌ای که از این تصمیمات قضایی در زمینه تعطیلی و انتقال واحدهای آلوده کننده محیط زیست می‌توان گرفت آن است که اقدامات مراجع قضایی در راستای اعمال این پاسخ در مقایسه با استفاده از بیشتر پاسخ‌های کیفری بهتر و مفیدتر بوده است. از این رو باید سعی شود که برای حفظ محیط زیست از آلودگی بیشتر، از پاسخ‌های کیفری دیگر نیز به شکل مطلوب و مناسب استفاده شود.

اعدام و تبعید: این دو نوع مجازات در مورد آن دسته از جرائم زیست محیطی وضع شده‌اند که قصد مرتکب از ارتکاب جرم نه تنها آسیب رساندن به محیط زیست بلکه مقابله با جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. مثلاً بر طبق لایحه قانونی راجع به متجاوزین به اموال عمومی و مردم اعم از اشخاص حقیقی و حقوقی مصوب ۲۲ / ۹ / ۱۳۵۸ مجازات اعدام در تبصره ۳ آن برای کسانی که به طور مسلحانه نسبت به املاک و اراضی موات و ساختمان‌ها و اراضی مزروعی شهری و باغات و قلمستان‌ها و منابع آب و ... منابع ملی واقع در محدوده‌ی شهرها و روستاها متعلق به اشخاص حقیقی و حقوقی اعم از دولتی یا خصوصی هرگونه تجاوز و غصب و تصرف عدوانی و مزاحمت و ممانعت از حق نماید، به عنوان اعمال ضد انقلاب مستوجب اعدام می‌باشد.

برابر تبصره ۲ همین لایحه قانونی چنانچه اعمال مذکور بصورت مسلحانه صورت نگیرد مرتکبین به مجازات تبعید به محل دادگاه اصلی یا محلی که دادگاه تعیین می‌نماید محکوم می‌شوند. به موجب ماده ۶۸۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ در صورتیکه حرق و تخریب و آلوده نمودن و سایر اقدامات برعلیه بهداشت عمومی منتهی به قتل یا نقص عضو یا جراحت و صدمه انسانی شود مرتکب علاوه بر مجازات-های مذکور حسب مورد به قصاص و پرداخت دیه و تأدیه خسارات وارده محکوم خواهد شد(۲۸).

انواع مجازات‌های زیست محیطی در نظام کیفری آمریکا

در ابتدا باید در رابطه با مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در این کشور عنوان کرد که اجرای قوانین جزایی زیست محیطی در ایالات متحده تا حد زیادی بر خطای صنفی ــ و همراه با آن، پیگرد قانونی شرکت ها و افراد مسئول در آن شرکت‌ها متمرکز است. همانطور که در زیر با جزئیات بیشتری توضیح داده خواهد شده ، موثرترین راه برای مبارزه با جرایم زیست محیطی، پیگرد قانونی هم شرکت‌ها و هم افراد درگیر در آنهاست. جرائم زیست محیطی اثرات زیانباری در جوامع ما دارند که استفاده از تمام ابزارهای موجود را برای رسیدگی به تخلفات شدید از قوانین زیست محیطی تضمین می‌کنند. شرکت ها در ایالات متحده از لحاظ کیفری مسئول آن دسته از اقدامات کارمندان و کارگزاران شان هستند که در حوزه اشتغال و کار گزاری شان و به نفع شرکت مرتکب می شوند. از یک دیدگاه تئوری، توجیهات کیفری و منفعت گرایانه ای برای تحمیل مسئولیت کیفری به شرکت‌ها به خاطر جرایم محیط زیستی وجود دارد. استدلال این است که شرکت‌ها علی‌رغم اینکه مانند سایر افراد، وجدان، اعتقادات و خواسته‌های یکسانی ندارند، اما بازیگران اخلاقی هستند که توانایی اقدام عمومی و انجام کارهای خوب یا بد را دارند(۲۹). جرایم زیست محیطی به الزام اخلاقی ما برای نظارت بر

مقاله مروری (مروری توصیفی)
فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال نوزدهم، شماره ۴، ۱۴۰۳
[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-10-10]
[DOI: 10.22034/ethicsjournal.19.4.11]

مقاله مروری (مروری توصیفی)

زیستگاه که تمام زندگی را پایدار نگه داشته خیانت می‌کند و در نتیجه می‌تواند منجر به آسیب زیست محیطی شده و سلامت جامعه را به خطر بیندازد. از دیدگاه منفعت گرایانه، شرکت‌هایی که قوانین زیست محیطی را نقض می‌کنند باید از این کار منع شوند و نتوانند نسبت به شرکت‌هایی که مطابق با قانون عمل می‌کنند، برتری رقابتی داشته باشند. شرکت‌ها نمی‌خواهند برچسب مجرم بر آنها زده شود و در نتیجه انگیزه بیشتری برای جلوگیری از مجازات های کیفری نسبت به مجازات های مدنی دارند. در عین حال، پیگرد قانونی شرکت‌ها، جایگزینی برای پیگرد قانونی افراد مجرم نیست.

طبق قوانین آمریکا وقتی شرکت‌ها مرتکب جرایم زیست محیطی می‌شوند، دادستان ها باید تمام تلاش خود را به کار گیرند تا افراد مجرم را شناسایی کرده و در صورت حمایت قانون و کفایت ادله موجود، اتهاماتی کیفری علیه آنها تنظیم کنند. این احتمال که مقامات شرکت به دلیل عمل ناشایست خود راهی زندان شوند، قوی‌ترین عامل بازدارنده برای جرایم زیست محیطی است. همچنین بر اساس قوانین این کشور اگر مسئولان شرکت باور داشته باشند که ممکن است به دلیل عمل ناشایست خود راهی زندان شوند، از این که مرتکب نقض قوانین زیست محیطی شوند، خودداری خواهند کرد، که این شامل یک حساب شخصی تر نسبت به احتمال انتزاعی مجازات شرکت برای عمل نادرست خود است(۳۰). با توجه به آسیب های بالقوه و رفتارهای غیرقانونی ذاتی در جرایم زیست محیطی، هم شرکت‌ها و هم افراد باید به هنگام وقوع جرم زیست محیطی پاسخگو باشند. حداقل دادستان ها و بازرسان باید توانایی رسیدگی به اتهامات شرکت‌ها و افراد را داشته باشند، به طوری که تمام گزینه های اجرای قانون برای رسیدگی به تخلفات فاحش محیط زیستی در دسترس باشند. وزارت دادگستری ایالات متحده این اصل را به رسمیت می شناسد و در راهنمایی خود برای دادستان‌ها تصریح می‌کند که هیچ گزینه مضاعفی بین پیگرد قانونی شرکت ها و پیگرد قانونی افراد به دلیل جرایم زیست محیطی و دیگر اعمال نادرست شرکت‌ها وجود ندارد و به زبان ساده تر می توان هر دوی این اشخاص را همزمان تحت پیگرد قرار داد و به اصطلاح ، پیگرد قانونی یک شرکت جایگزینی برای پیگرد قانونی افراد در درون یا بیرون از شرکت نیست. در نهایت می توان گفت که در جرایم زیست محیطی اصل بر مسئولیت مدیران و خود شخص حقوقی است ، وهمانطور که پیشتر عنوان شد فقط در حالتی می توان این مسئولیت را جدا کرد که میزان کنترل شرکت بر کارمندان و نمایندگان خود در قرارداد یا اساسنامه مشخص شده باشد. در مجموع حقوق کیفری، تخلف حقوق محیط زیستی را به عنوان شکلی از جرم یقه سفید توصیف می کند. در صورت محکومیت، متخلفان با جریمه های نقدی، عفو مشروط، حبس یا ترکیبی از آن مواجه می شوند. معمولاً مجازات حبس زمانی استفاده می شود که در ارتباط با افراد می باشد، درحالی که شرکت ها با جریمه های نقدی سخت روبه رو می شوند. این جریمه ها تلاش دارند تا سود مالی ناشی از ارتکاب فعل غیرقانونی را جبران نمایند و در نهایت امکان محکوم کردن دولت به دلیل ارتکاب جرایم زیست محیطی در این کشور بر اساس قوانین موجود وجود ندارد. لذا به نظر می رسد برای مسئول دانستن دولت ها در جرایم ارتکابی زیست محیطی راهی جز توسل به اسناد بین المللی نمی ماند، اما نسبت به اسناد بین المللی در این زمینه می توان گفت که در راستای کنترل و مقابله با جرایم سازمان یافته از جمله جرایم زیست محیطی، کنوانسیون های بین المللی و منطقه ای بر لزوم پیش بینی مسؤلیت کیفری اشخاص حقوقی و اعمال ضمانت اجراهای کیفری بر آنها توصیه و تأکید شده است که می توان به برخی از این موارد اشاره کرد. شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل در قطعنامه ۱۹۹۴/۱۵(۲۵ جولای ۱۹۹۴) به توصیه هایی نسبت به نقش حقوق کیفری در حمایت از محیط زیست تأکید کرده است. در توصیه شماره ۲ مقرر شده است که در کشورهایی که هنوز اصل مسؤلیت کیفری اشخاص حقوقی را مورد پذیرش قرار نداده اند، باید از ایده ی تحمیل مجازات به این اشخاص حمایت شود(۳۱).

نتیجه‌گیری

امروزه، وخامت بحران های زیست محیطی تا حدی است که حیات انسان و سایر موجودات بر کره خاکی را به مخاطره انداخته است. به همین دلیل, مبانی نظری تعیین کننده تعامل انسان با طبیعت, از جمله اخلاق, مورد توجه علاقه مندان به محیط زیست می باشد و تبیین نظریه اخلاق زیست محیطی مناسب, از ضروریات حفاظت و بهره برداری از محیط زیست محسوب می گردد .اخلاق زیست محیطی رایج، بر طیفی از مبانی ارزش ذاتی قرار دارند که انسان محوری و زیست بوم محوری, دوسر آن را تشکیل می دهند در فلسفه محیط زیست، اخلاق زیست‌محیطی یک زمینه ثابت فلسفه عملی است که انواع اساسی استدلال را که می‌تواند برای محافظت از موجودات طبیعی و استفاده پایدار از منابع طبیعی ایجاد شود، بازسازی می‌کند.

با ملاحظه تبصره ماده ۱۴ و ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی و همچنین قوانین خاص زیست محیطی ، ملاحظه می کنیم که قانونگذار سه نوع ضمانت اجرا را برای حفاظت از اخلاق زیست محیطی نسبت به اشخاص حقوقی پیش بینی کرده؛ خسارت، دیه و مجازات های تعزیری ماده ۲۰ قانون مجازات اسلامی، که عمدتا مالی (مانند جزای نقدی و مصادره اموال) و تعطیلی واحد آلاینده می باشند. در همین راستا با توجه به طبقه بندی که از ضمانت اجراها و مجازات ها بیان کردیم باید گفت قانونگذار در گام نخست دو نوع ضمانت اجرای حقوقی (خسارت) و ضمانت اجرای کیفری (دیه و تعزیر) را در قانون قانون مزبور نسبت به این اشخاص لحاظ نموده، که در این تحقیق پاسخ های کیفری اشخاص حقوقی در قبال جرایم زیست محیطی به دو دسته تحت عنوان، ضمانت اجراهای کیفری در قالب ضمانت اجراهای مالی، ضمانت اجراهای سالب یا محدود کننده حقوق و دیگری ضمانت اجراهای غیر کیفری در قالب ضمانت اجراهای مدنی و اداری نیز تقسیم بندی شدند.

فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال نوزدهم، شماره ۴، ۱۴۰۳

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-10-10]

[DOI: 10.22034/ethicsjournal.19.4.11]

با توجه به توضیحات ارائه شده مشخص می گردد در بعد داخلی و بلند مدت نیز به نظر می رسد قوانین از حالت پراکندگی و عدم انسجام باید به یک پارچگی و وحدت برسد؛ این مهم از طریق تدوین قانون جامعی که مشتمل بر جرایم و مجازاتها بارویکردی آینده نگرانه و با توجه به دغدغه های جهانی و ملی کشور میسر خواهد بود. در میان مدت و کوتاه مدت نیز دادگاه اختصاصی سیاست قضایی نیز در این حوزه باید قاطع و با تسامح صفر اجرا شود. اما رویکرد کیفری صرف بدون در نظر گرفتن اقدامات پیشگیرانه و واکنش های متناسب غیر کیفری که برخی از آنها از جمله آموزش همگانی در قانون شکار و صید بیان شده است به شکل کامل موفق و موثر نخواهد بود؛ لذا به نظر می رسد جرم انگاری افتراقی جرایم زیست محیطی با استفاده از مجازاتهای متناسب، همچنین تقویت گاردهای حفاظت از محیط زیست و استفاده از قضات دارای تخصص در حوزه محیط زیست و تشکیل دادگاه های تخصص در کنار آموزش و اقدامات پیشگیرانه هدفمند در رسیدن به اهداف قوانین زیست محیطی موثر باشد.

همچنین با بررسی قوانین آمریکا نیز مشخص می شود که مجازات های در نظر گرفته شده همچون حبس های بلند مدت، جرایم نقدی سنگین و حبس و در طرف دیگر گستردگی قوانین حمایت از محیط زیست موفقیت بیشتری را در پی داشته باشد به نحوی که دادرسی افتراقی و اثرات آن در نظام کیفری این کشور قابل مشاهده می باشد.

ملاحظه‌های اخلاقی

در پژوهش حاضر حق معنوی مولفین آثار مورد احترام قرار گرفته و قوانین تعارض منافع کاملا مورد توجه قرار گرفته است.

واژه نامه

1. Environmental problems	مشکلات زیست محیطی
2. Social issues	مسائل اجتماعی
3. Environmental ethics	اخلاق زیست محیطی
4. General health	سلامت عمومی
5. Philosophy of ethics	فلسفه اخلاق
6. Ethical discussions	بحث های اخلاقی
7. Political discussions	بحث سیاسی
8. Realistic	واقع گرایان
9. Fundamentalism	بنیادگرایان
10. Moral punishment	مجازات اخلاقی
11. Criminal liability	مسئولیت کیفری
12. Air pollution	آلودگی هوا
13. Soil pollution	آلودگی خاک
14. Islamic punishment	مجازات اسلامی
15. Human right	حقوق بشر

References

1. McCallion FK, Zahedin Labbaf MH. International environmental justice: rights and remedies. International Law Review, 2004; 21(31): 171-185. doi: 10.22066/cilamag.2004.18004
2. Ahmadi A, Khosroshahi GA, Shamloo B. Penal protection for urban environment in criminal law of Iran. Urban Economics, 2018; 2(2): 37-54. doi: 10.22108/ue.2016.21044
3. Mashhadi A. The right to a healthy environment. 1st ed. Iran/Tehran: Mizan Publication. 2013. (In Persian).
4. Burn RC, Iynch MJ, Stretesky A. Environmental law, crime, and justice: an introduction. 1st ed. New York: LFB Scholary Publishing. 2008.
5. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Environmental Ethics. Retrieved in June 2023, Available at: https://plato.stanford.edu/entries/ethics-environmental/
6. Rianti R. Social capital and environmental ethics of farmers. Int. J. Ethics Soc., 2021; 3 (2) :36-43. Doi: 10.52547/ijethics.3.2.36
7. Zebardast H. The role of environmental ethics in sustainable tourism development. Int. J. Ethics Soc., 2019; 1 (1) :17-21.
8. Rahimi A, Sayyari A, Soltanpanah H, Moniei S. Designing a model for construction contracts in the field of oil and gas according to the principles of environmental ethics. Ethics in Science and Technology 2023; 18: 196-201. (In Persian).
9. Meshkat SM, Ramezani A, Salahi S, Moradi M. Environmental pollution through the dispersal of nuclear material: The criminal strategy of Iran and the United States. Journal of Legal Research, 2020; 19(43): 181-207. doi: 10.48300/jlr.2020.114210
10. Kaplan J, et al. Criminal law: Cases and materials,6th ed. USA: Aspen Publishers. 2008.
11. Mohammadi S, Jafari M, Azadbakht F. Principle of prohibition of harmful use of land and dealing with environmental damage of fine dust in international law with emphasis on the moral responsibility of countries. Ethics in Science and Technology 2023; 17 (4) :58-65. 20.1001.1.22517634.1401.17.4.9.5
12. Fathi H, Mirabbasi SB, Pornoori M. Governments' commitments to marine pollution: with emphasis on environmental ethics and the convention on the rights of the sea. Ethics in Science and Technology 2022; 17 (2) :29-36. (In Persian). Dor: 20.1001.1.22517634.1401.17.2.5.7
13. Salari Far A, Mir Khalili SM, Mousavi Mojab SD. An analysis on quranic bsics of criminalization of environmental crimes. Quarterly Sabzevaran Fadak, 2019; 9(36): 73-97. (In Persian).
14. Ghasemi N. Environmental criminal law. 1st ed. Iran/Tehran: Khorsandi Publication. 2016. (In Persian).
15. Hajarlib L. Human right and environment. Translated by Amini R. 2nd ed. Iran/Tehran: Samt Publication. 2017. (In Persian).

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-10-10]

فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، سال نوزدهم، شماره ۴، ۱۴۰۳

[DOI: 10.22034/ethicsjournal.19.4.11]

16. Molaei U. The third generation of human rights and right to healthy environment. Law Quarterly, 2007; 37(4). Dor: 20.1001.1.25885618.1386.37.4.11.7
17. Salehi Aref A. A series of rereading sessions of the deliberations of the Parliament for the final review of the 1979 Constitution, the subject of the fifty-fourth session of the review of Article 50 of the Constitution. Tehran: The Research Institute of the Guardian Council. 2017. (In Persian).
18. Mostajab A-Davati M, Soleimani M. The collection of environmental protection laws and regulations, the general administration of drafting and revising presidential laws and regulations. Tehran: The Vice President of Research, Drafting and Revising the Country's Laws and Regulations. 2008. (In Persian).
19. Gharehbakhsh H, Mollaei M, Taghavi L. Interactions of Tehran urban management indices and Environmental Performance Indices (EPI). Human & Environment, 2020; 18(1): 35-48. Dor: 20.1001.1.15625532.1399.18.1.3.8
20. Masoumi M, Lotfi A. The evaluation of legal jurisprudence place of water on public property. Religious Researches, 2017; 13(1): 51-83. doi: 10.22059/jorr.2017.61373
21. Aslipour H, Sharifzadeh F. Environmental policy making strategy in the context of public decision-making conventional theories. Majlis and Rahbord, 2015; 22(83): 245-272. (In Persian).
22. Mobini Dehkordi A, Moradi Ghasemabadi F. 20-year vision document of the country from the perspective of strategic management schools of thought. Defense and Strategic Studies Quarterly, 2010; 1(41): 1-10. (In Persian).
23. Heshmati A. Investigating environmental criminal laws and their impact on environmental protection. Studies of Political Science, Law and Jurisprudence, 2017; 3(1). (In Persian).
24. Rees H. Can criminal law protect the environment? 1st ed. London: Ash gate Publication. 2006.
25. Avi B. Crime-environment relationships and environmental justice. Seattle Journal for Social Justice, 2007; 6(2): 727-816.
26. Manes C. Green rage: radical environmentalism and the unmaking of civilization. Reprint ed. GB: Back Bay Books. 1990.
27. Bagheri Zarrin Ghobaei H. Environmental criminal guarantees in the legal system of Iran and England. 1st ed. Iran/Tehran: Khorsandi Publication. 2013. (In Persian).
28. Khani Nigje M. Beneficiary and beneficiary in Iran's environmental criminal law. [M.A thesis]. Tehran: Shahid Beheshti University, 2011. (In Persian).
29. Uhlmann DM. Deferred prosecution and non-prosecution agreements and the erosion of corporate criminal liability. Maryland Law Review, 2013; 72(4): 1295-1344.
30. Uhlmann DM. After the spill is gone: the gulf of mexico, environmental crime, and the criminal law. Mich. L. Rev. 2011; 8: 1413-1461.
31. Bahremand H. Legal guidelines for the implementation of the United Nations Convention against Corruption. 1st ed. Tehran: Islamic Council Research Center. 2008. (In Persian).

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-10-10]

[DOI: 10.22034/ethicsjournal.19.4.11]